

DEN UMULIGE (RE)PRODUKTION

– en diskussion af ændringerne i det samfundsmæssige grundlag for den mandlige identitet.

Bjarne Andersson & Steffen Kiselberg

Denne artikel diskuterer lønarbejders (og specielt mandlige lønarbejders) forsøg på at få deres eksistens til at hænge sammen, selvom det åbenbart er særdeles svært under det atomiserede lønarbejderliv, med det skarpe skel mellem produktionssfære og reproduktionssfære. Vi anvender begrebet »den mandlige kønsidentitet« som en karakteristik af konkrete eksistentielle forsøg på at skabe denne sammenhæng. Disse forsøg – eller kampe som det jo oftest er – vil have tydelige klasse-mæssige forankringer, men vi er overbeviste om at der ikke eksisterer vandtætte skodder mellem en borgerlig og en proletarisk mandlig identitet. – Selv om de økonomiske strukturer i samfundet giver kvalitativt forskellige handlemuligheder for grupper og klasser, er det alligevel strukturerne og forandringsprocesserne, der er vores hovedinteresse i artiklen. Når vi anvender begrebet »krise« ud over de områder hvor det drejer sig om en diskussion af en akkumulationskrise, er det fordi vi opfatter ændringerne i visse af de processer vi behandler som så tilspidsede, at en omformning af dem er nødvendig.

Indledning

»... partiet og bevægelserne: boligbevægelsen, kvindebevægelsen og visse andre bevægelser ...«

Hvergang formlen dukker op, sidder man tilbage med sine usikkerhedsformemmelser over, hvorvidt strategerne nu også tæller ens egen uvurderlige bevægelse med blandt de visse andre. Studenterbevægelsen og den antiimperialistiske bevægelse sikkert nok, cyklistbevægelsen sikkert ikke. Og et eller andet sted mellem studenterbevægelsen og cyklistbevægelsen ligger så formodentlig også *Mandebbevægelsen*.

Undertiden gribes man af ønsker om at blive positivt bekræftet i, *at* man eksisterer på den socialistiske bevægelses landkort. Og man skulle være et utaknemmeligt skarn, hvis man ikke greb lejligheden når den bød sig – her i form af et tilbud om at give vores besyv med i tematiseringen af de nye problem- og kampområder, der er opstået på grundlag af forandringer i reproduktionsbetingelserne siden begyndelsen af 60'erne. Problemer som – fordi de ikke har kunnet artikuleres igennem de traditionelle reproduktionskampsorganisationer – har ført til dannelsen af en række forskellige »sociale bevægelser«.

Den ændrede samfundsmæssige arbejdsdeling mellem kønnene

Vi vil holde os til de afstukne rammer, selvom grundlaget for og perspektivet i mandefrigørelseskampen *ikke* er begrænset til reproduktionsammenhænge. Når det er sagt, vil vi til gengæld godt lægge ud med følgende grovsortering til forståelse af problematikken: mens ændringerne i kvindesituationen siden begyndelsen af 60'erne har manifesteret sig med nogenlunde lige vægt på produktions- og reproduktionssiden, så har ændringerne for mændenes vedkommende *først og fremmest* gjort sig gældende indenfor reproduktionssfæren.

Den ændrede situation indenfor reproduktionssfæren har ganske vist sine rødder i ændringer indenfor produktionsssfæren, men det er ikke dér, ændringerne har gjort sig *mærkbare* på en sådan måde, at vi kan tale om en krise for den traditionelle maskuline køns karakter. Det er det, der her er tale om: Mandebbevægelsen som svar på en række problemer og muligheder, den samfundsmæssige udvikling har aktualiseret som tema for politisk bearbejdning.

For at begrunde påstanden om en sådan forskellig vægtning i forholdet mellem ændringer i arbejdsmarkeds-/privatlivssammenhængen på den ene side og

henholdsvis kvinde- og mandsituationen på den anden side, vil vi – meget originalt! – tage udgangspunkt i opbruddet i den traditionelle arbejdsdeling mellem kønnene.

»I 1960 var mindre end en fjerdedel af de gifte kvinder under 60 år beskæftiget ved udearbejde; i 1965 omkring en trediedel og i 1970 henimod halvdelen.«

Citatets indhold turde være velkendt. Ligeledes at kvindernes march ud på arbejdsmarkedet må betragtes som en *irreversibel* proces. Der er næppe nogen grund til at gå nærmere ind på det her.

Det er indlysende, at dette skred i det traditionelle kønsrollemønsters (altså arbejdsdeling i vid forstand) materielle grundlag nødvendigvis på længere sigt kræver en omstilling i adfærd og bevidsthed hos *begge* parter, mand og kvinde. For kvindernes vedkommende således at de sammen med de nye arbejdsfunktioner indenfor markedssammenhængen udvikler de dertil krævede psykiske dispositioner. For mændenes vedkommende således at de påtager sig de reproduktive funktioner i hjemmet på lige fod med samleversken og udvikler de dertil krævede psykiske dispositioner.

»Logisk set« skulle omlægningerne således gå lige op – hvad de selvfølgelig *ikke* gør. Kvindernes lange kamp har belært os om, at realiteterne i den generelle kvindesituation hedder *dobbeltarbejde*, fordi de udearbejdende kvinders mænd *ikke* påtager sig de reproduktive funktioner på fuldt ud lige fod, selvom de nok »hjælper til« mere end før. Ændringerne i kvindesituationen manifesterer sig derfor – både faktisk og som politisk opgave – med lige vægt på produktions- og reproduktionssiden.

For mændene derimod er ændringerne i arbejdsmarkedssituationen ikke mindst en *indirekte* effekt af »deres« kvinders lønarbejde, i det omfang at disse kvinders udearbejde på længere sigt tvinger ham til at påtage sig en række af reproduktionsfunktionerne, hvilket selvfølgelig kan (og må, når han påtager sig dem fuldt ud på lige fod med samleversken) bringe ham i en problematisk situation overfor de præstationskrav, der stilles ham i arbejdsmarkedssammenhængen, så længe disse præstationskrav er uforandret de samme som før opbruddet i arbejdsdelingen mellem kønnene. Hermed har vi allerede antydnet nogle af de politiske krav m.h.t. arbejdsmarkedspolitikken, vi som mænd må stille i denne nye situation (nedsat arbejdstid, barselsorlov til mænd m.m.) F. ex. kræver landets største Metal-afdeling nu 3 måneders barselsorlov til mænd). Men foreløbig har vi kun villet argumentere for, at mens ændringerne i kvindesituationen i lige omfang har udspillet sig i produktions- og reproduktionssammenhængen, så har den ændrede mandsituation først og fremmest gjort sig gældende indenfor reproduktionssfæren. Det er derfor også dén, vi i det følgende vil koncentrere os om.

»Mandens krise«

Som nævnt er de fleste kvinders dobbeltarbejdssituation et vidnesbyrd om, at mænd endnu ikke er kommet »på højde med« det produktionsrationelle krav om en revision af traditionel maskulin livsstil i takt med den ændrede arbejdsdeling mellem kønnene. Mandens forsøg på at løse de konflikter, som er forbundet med dobbeltarbejdet, ved at give den som revanchistisk hustryran er uholdbar på længere sigt. Han må lære at se hende som *partner* og dele de reproduktive funktioner på lige fod: barnepleje, indkøb, madlavning, tøjvask, rengøring osv., osv.

Det at kvinderne begynder at tjene egne penge, indebærer endvidere at presset fra forsørgerrollen (der understøttes af den statslige sociallovgivning) lettes. Dette pres har givetvis været af stor betydning for den traditionelt maskuline kønskarakter, idet forsørgerrollen har tvunget manden ind i en ensidig, endimensionel orientering mod arbejdsverdenen.

Alt dette og mere til er forhold, der har direkte relation til ændringerne af kvindesituationen fra begyndelsen af 60'erne, men det bør *ikke* – som man almindeligvis er tilbøjelig til – forlede til den opfattelse, at ændringerne i mandesituationen ligger klart for dagen, bare man har gjort sig fortrolig med det samfundsmæssige grundlag for ændringerne af kvindesituationen.

Det er den samme fejlslutning, som gør sig gældende, når man påstår at Mandebevægelsen slet og ret er et produkt af Kvindebevægelsen, i den forstand, at kvindebevidste kvinder i vores midte har kritiseret den traditionelle maskuline livsstil og afkrævet os noget andet og bedre. Forklaringen holder selvfølgelig stik et langt stykke henad vejen, men langt fra hele vejen. Og hvad der er vigtigere: ved udelukkende at fokusere på den nye kvindebevægelse og problemerne ved tilpasningen til de krav der udgår fra Kvindebevægelsen, kommer vi til at reducere omfanget af de opgaver, opbruddet i den traditionelt maskuline livspraksis stiller os overfor. Opbruddet hænger sammen med selve den industrielle kapitalisme og går altså over 100 år tilbage. (Det kan vi ikke gå ind på her. Vi kan kun understrege, at selve det faktum, at socialister idag kan sidde og påstå, at krisen for den mandlige identitet er et resultat af de sidste ti års kvindebevægelse, kun er endnu et vidnesbyrd om den katastrofale mangel på politisk bevidsthed om mandens problemer og problemerne med manden, som har kendetegnet traditionel marxisme overhovedet. Denne form for »forståelse« bygger på en parcellering af mandeidentiteten ... økonomi, fysik, seksualitet, viden osv., osv. I denne »forståelse« bliver det tilstrækkeligt at sætte sin politiske kamp ind på en af parcellerne, og vi er med andre ord tilbage i den borgerlige videnskabs arketype ... lav en mande-model af løst

sammenknyttede parceller – justér lidt her, justér lidt der – så skal han nok fungere godt (?). En sådan model, eller rettere et sådant drømmebillede er løsrevet fra samfundsstrukturer, kapitalismeudvikling, socialisering m.v. og tjener kun det formål, at lemlæste en problembevidsthed, der kan gøre kritikken af mandeidentiteten total.)

Fokuseringen på Kvindebevægelsen og den deraf følgende reduktion af de politiske opgaver, der tegner sig i forbindelse med »mandens krise«, er således kun ét symptom på elendigheden i forståelsen. Når dertil lægges indsævringen, at hele snakken under alle omstændigheder er en typisk mellemlagsproblematik, sådan at den også af den grund er uden nævneværdig klassekampsrelevans – ja, så bevæger man sig, med et ræsonnement i den skure, lige lukt mod en gentagelse af den fatale misære i 30'ernes klassekamp, hvor man overlod det til reaktionen at politisere opbruddet i den foreliggende socialpsykologi.

Ændringerne har allerede længe været undervejs, endda i meget bred målestok, selvom de – og er det så overraskende? – først og fremmest er blevet artikuleret fra mellemlags-positioner. Og der er mange andre grunde hertil end Kvindebevægelsen, solide ting og sager i samfundets materielle basis som simpelthen har gennemtvunget dette opbrud, og det på tværs af lagspecifikke og subkulturelle tilhørsforhold.

Problemprocesser: stat, arbejdsmarked, reproduktionssfære, forbrug

Vi har allerede – meget summarisk – nævnt ét kompleks af »faktorer« bag opbruddet, nemlig det som har at gøre med kvindesituationen fra 60'ernes begyndelse og som derfra forplanter sig til mandesituationen.

Som bekendt er ændringerne i kvindesituationen indlejret i processen med den enorme vækst i den samfundsmæssige rigdom, som kendetegner højkonjunkturen fra sidst i 50'erne og frem til begyndelsen af 70'erne. Altså »forbruger-samfundets« og »velfærdsstatens« epoke. Lad os nævne nogle andre materielle »faktorer«, ligeså summarisk.

I forbindelse med omtalen af kvindernes lønarbejde nævnte vi en række af de reproduktive arbejdsfunktioner, manden på længere sigt måtte påtage sig, madlavning, barnepleje osv., altså netop de funktioner som historisk ligger til grund for udviklingen af det såkaldt »kvindelige«: sansen for primærbehovene, en følsomhed for det kropsnære. Ikke mindst i forbindelse med barneplejen,

hvor manden må lære »kvindelig intuition«: lydhørhed for det usagte, evnen til at være psykisk *nærværende* i situationen her og nu. Og vi pegede på betydningen af lettelsen af presset fra forsørgerrollen og dermed muligheden af en mindre endimensional orientering mod arbejdsverdenen og dens præstationsprincipper.

Svækkelsen af presset fra forsørgerrollen understøttes nu yderligere med hele udviklingen af *socialstaten*. Mon ikke man kan regne med, at én af socialstatsfænomenets bevidsthedsdannende effekter indgår i den samme proces? Med bevidstheden om i sidste ende altid at kunne blive forsørget svækkes omfanget af den nødvendige selvkontrol, tvangen til langsigtet planlægning og opsparring, »forsikring« på alle led og kanter (pension, sygdom osv.). »Velfærdsstaten« er jo netop et udtryk for, at staten – i hvert fald til et vist minimum – overtager centrale dele af de reproduktionsopgaver, som tidligere påhvilede den enkelte familie selv, og dermed først og fremmest manden som familieforsørgeren. Nu som før finansieres udgifterne hertil hovedsagelig af visse grupper lønmodtagere, men altså over skattebilletten, og på den måde svækkes omfanget af den nødvendige selvcensur.

Endvidere kan fremhæves svækkelsen af *arbejdsløshedstruslen* under den langvarige højkonjunktur. Arbejdsløshedstruslen har utvivlsomt fungeret som en disciplineringsfaktor af første rang under kapitalismen og en langvarig svækkelse af den bidrager til løsgørelsen af den endimensionale orientering mod arbejdsverdenen, vi talte om før.

Endvidere kan nævnes, at den højtudviklede kapitalisme – af grunde vi ikke skal komme ind på her – har nødvendiggjort en enorm udbygning af cirkulations- og administrationsfæren. Det blev først og fremmest kvinderne, som tegnede sig for tilgangen til disse sektorer, men også store dele af den mandlige lønarbejderstyrke overflyttedes fra den egentlige produktionssfære til kontorerne og butikkerne, hvor »atmosfæren« som bekendt er en helt anden. Vi nævner det kun, uden at komme nærmere ind på det, fordi vi som sagt koncentrerer os om reproduktionssfæren.

Hvad der derimod skal pointeres, i forbindelse med udbygningen af cirkulations- og administrationsfærens betydning for mandesituationen i reproduktionssfæren, er at udbygningen er et element i den historiske tendens, som gør, at den højtudviklede kapitalisme bl.a. må baseres på masseproduktion og derfor også kræver masseafsætning. Det bliver af samme grund nødvendigt, at der oparbejdes en bestemt socialpsykologi i befolkningen, sådan at den er indstillet på *forbrug*. Traditionelt har kvinderne stået for forbruget, men jo hårdere konkurrencen om totalforbruget bliver, desto større betydning får det relativt uudnyttede marked, der ligger i mændenes lyster. For at mændenes potentielle købelyst kan realiseres, er det imidlertid nødvendigt med en grundig modifikation af den

traditionelle manderolle, sådan at den i stigende grad orienteres mod forbrug. Det traditionelle maskuline forbrugsmønster omkring bil og anden teknisk potensforlængelse er utilstrækkeligt, og de forbrugsgrænser og latente behov, der er bestemt gennem lønarbejdet og lønkampens betingelser, får reklameindustrien til opgave at opfange og styre henimod en udbygning af hans forbrugsmønster sådan, at det generelt orienteres mod at nyde og gøre indtryk. Den får til opgave, at indbygge i ham en mere selvsmagende (narcissistisk) sensibilitet og seksualitet, og den nye sensibilitetsindustri succes kan bl.a. aflæses i en voldsom ekspansion i omsætningen af herretøj og kosmetik for mænd. Hvor betydningsfuld denne side af processen end er, bør den dog ikke beslaglægge hele opmærksomheden. Det overordnede og væsentlige er tendensen henimod en svækkelse af produktionsfæren til fordel for privatsfæren som sådan – som udfoldelsesrum for mændenes »selvrealisering«.

Endelig vil vi – som foreløbig sidste led i denne brudstykkeagtige og summariske opregning af »faktorer«, som dels bevirker en »krise« for den traditionelle maskuline kønsidentitet, for så vidt som de virker opløsende ind på dens materielle, samfundsmæssige grundlag, dels peger på *reproduktionsfæren* som stedet for opbrudsprocessen – pege på betydningen af den svindende stabilitet i parforholdsdannelsen.

Almindeligvis har man jo fremstillet kønsrollemønstret sådan, at kvinderne er så afhængige af mændene og ikke kan klare sig alene. Men det er jo en sandhed med modifikationer. Hun har først og fremmest været økonomisk afhængig. Til gengæld er det en del af samme dialektik, at manden har været uhyre dårligt rustet til at »klare sig selv«, når det gælder reproduktionsfærefunktionerne i bred forstand. Ganske vist lærer mændene efterhånden – mere eller mindre frivilligt – at lave mad, vaske tøj etc. i takt med kvindernes udearbejde. Men de er fremdeles dårligt rustet til at »klare sig« alene i psykisk henseende, når det gælder alt det, som *også* hører med til reproduktionsfæren ... at skabe »hygge« i hjemmet, det mentale residuum. Det viser sig, at mænd hurtigere end kvinder går i opløsning ved skilsmisse, ægtefælles død. Problemet stiger selvfølgelig i takt med den svindende stabilitet i parforholdsdannelsen. (Dette efterhånden veldokumenterede faktum støttes i høj grad af erfaringerne fra de kønspolitiske bevægelser alternative rådgivninger, fra de mere etablerede familierådgivninger og for nylig af en undersøgelse af danske selvmord i 1972, hvor separerede og skilte mænd som gruppe »udmærker« sig ved at have en meget stor selvmordsfrekvens.)

Opløsningen af stabile parforholdsstrukturer er i sin *tendens* et mindre problem for kvinderne end for mændene. Symptomatisk i den henseende er det nok, når der fra kvindepolitisk side undertiden slås til lyd for, at man (kvinder) hellere end at leve i en serie dårlige ægteskaber skulle bo alene

sammen med sine børn eller med andre kvinder i kvindekollektiver. Omvendt hører vi sjældent om, at mænd på samme måde føler sig fristet af udsigten til mandekollektiver og heller ikke i samme omfang fristet af en tilværelse som »alenemand«. De vil være mere opsat på hurtigt at etablere nye parforhold. Spørgsmålet er blot, om alligevel ikke stadig flere faktisk kommer til at leve som »alenemænd«.

Selv om det her langtfra er vores mening at give et større empirisk belæg for disse betragtninger, kan vi ganske kort skitsere udviklingen i parforholdsstrukturen i USA, BRD og Danmark. I USA lever 16 af 215 mill. amerikanere som enlige og udgør ca. 21% af husholdningerne, men andelen vokser hurtigt (f.ex. er andelen af alene-levende under 35 år steget 135% fra 1970 til 1977). US census bureau regner med at i 1985 vil 26% af alle husholdninger være én-personshusholdninger. I BRD lever (1977) over 29% svarende til 7 mill. i én-personshusholdninger, (hvortil kommer noget under 1 mill. eneføreldehusholdninger hvori indgår 1.2 mill. unge under 18 år). Udviklingen må ses i relation til, at kun 18% levede i én-personshusholdninger i 1957. I Danmark levede i 1960 ca. 12% i én-personshusholdninger stigende til 35% i 1976. Vi kan til slut lige trække frem, at andelen af alene-fædre i BRD (med børn under 15 år) fra 1969 til 1977 har udviklet sig fra 31000 til 80000, mens der i Danmark er omkring 14000 alene-fædre i 1976 (med børn under 17 år).

For en økonomisk rationel betragtning kan det måske anskues sådan, at vi på den måde i reproduktionssfæren finder en parallel til udviklingen indenfor produktionssfæren, hvor der sker en optøning af den traditionelt skarpe adskillelse mellem mande- og kvindearbejder. I reproduktionssfæren er det ikke nok, at manden kan klare sig selv i fysisk henseende (madlavning osv.), men han skal også kunne det i psykisk henseende. Set i forhold til ønskværdigheden af arbejdskraftens frie bevægelighed ville det være en klar gevinst – mobiliteten ville øges i takt med den mandlige arbejdskrafts større uafhængighed af familiær/kvindelig service. Og individerne ville endelig blive det, den kapitalistiske rationalitet for længst har gjort dem til: sociale atomer, ensliggjort og afstrejftet de sidste rester af førkapitalistisk usamtidighed: familien. – OK, så simpelt foregår psykiske strukturændringer ikke, men det er vel en tanke værd?

Kapitalens krise

Alt dette må formentlig medregnes blandt de »faktorer«, der har ført til opløsningen af det materielle grundlag for manderollen, og dermed til krisen for den mandlige kønsidentitet. Og som man kan se, har problemerne i høj grad hobet sig

op netop i privatsfæren. Endvidere kan man se, at krisen for manderollen ikke er nogen simpel refleks af kapitalens krise i 70'erne, eftersom de nævnte elementer i opbrudsprocessen fandtes *før* den økonomiske krise. Dette forhold har til gengæld forledt nogle til at tro, at den snak om »en ny mand«, som har udviklet sig i takt med mændenes krise, blot skulle være efterdønninger af højkonjunkturen og af rent overfladisk, forbigående karakter, for så vidt som den nu – med den økonomiske krise – skulle savne materielt grundlag. Men det er en fejlvurdering. Ikke desto mindre er det relevant at spørge, hvordan 70'ernes økonomiske krise virker ind på krisen for manderollen.

Det gør den utvivlsomt først og fremmest som et tilbageslag mod traditionelle kønsrollemønstre.

Som det mest markante eksempel herpå kan nævnes, hvordan kvindearbejdsløsheden – *ikke mindst* blandt yngre kvinder – forstærker fikseringen af mænd i rollen som forsørgere (og vi skulle tage meget fejl, om ikke ganske mange mænd hilser reetableringen af den patriarkalske orden med tilfredshed).

Et andet eksempel: Arbejdsløshedstruslen (og realiteten) for mændene selv reaktiverer tendentielt den endimensionale orientering mod arbejds-verdenen, som den langvarige højkonjunktur ellers havde svækket til fordel for en orientering mod mulighederne i privatsfæren. Det kapitalistiske præstations- og konkurrenceprincip viser sig igen som et uafviseligt tvangsforhold.

Et tredje eksempel: Angrebene på velfærdsstatsgarantierne i forbindelse med den økonomiske krise peger ligeledes i retning af at overlade den individuelle reproduktion til familierne selv og forstærker således mændenes ovenfor nævnte reorientering mod arbejdsverdenen, for så vidt som de fungerer som hoved- eller eneforsørgere.

Mange andre, lignende eksempler kunne nævnes, men lad det være nok. Vores pointe er nemlig, at det alligevel er naivt at tro på nogen simpel tilbagesvenden til kønsrollemønstrene før 60'er-opbruddet. Forholdet er snarere det, at den økonomiske krise *komplicerer* billedet yderligere. Tilbageslagstendenserne modvirkes nemlig af forhold, som med al sandsynlighed er kommet for at blive. I tilknytning til de ovenfor nævnte eksempler vil vi pege på:

Trods det forhold at den økonomiske krise har kastet relativt flere kvinder end mænd ud i arbejdsløshed, må kvindernes inddragelse under lønarbejdet betragtes som en nødvendig bestanddel af den højtudviklede kapitalistiske produktionsproces. Og det er ikke blot denne som nødvendiggør permanensen af kvindeligt lønarbejde, men også den individuelle, familiære reproduktionsproces. Udviklingen har nemlig ført til, at to lønindtægter – mandens og kvindens – er nødvendige for tilvejebringelsen af det niveau, den individuelle reproduktion idag foreskriver som normalt (helt bortset fra det kraftige reallønsfald i den nærmeste fremtid).

Med tilknytning til det andet eksempel: orienteringen mod privatsfæren som udfoldelsesrum for mændenes selvrealisering afsvækkes utvivlsomt af den økonomiske krise, men formentlig kun som modifikation på en tendens, der under alle omstændigheder vil gøre sig gældende, krise eller ej. En »ny mand« i betydningen større konsumorientering, er også her af vedblivende betydning for kapitalen, i betragtning af den andel, produktionen for privatforbrug er kommet til at indtage i den samlede kapitalistiske økonomi. Man kan tilmed spørge, om ikke empiriske undersøgelser ville vise, at f.eks. de tidligere nævnte nye »sensibilitetsindustrier« for mandemarkedet – tøj og kosmetik – har haft et *yderligere* opsving under den økonomiske krise.

Og med tilknytning til det tredje eksempel: afviklingen af velfærds-statsgarantierne – efter den klassiske parole: klar dig selv – er i det *væsentlige* blevet en historisk umulighed. Den småborgerlige utopi om reetablering af den gammelliberalistiske statsmodel er såvel politisk som økonomisk uforenelig med totalkapitalens reproduktionsbetingelser. Alligevel understøtter også dette aspekt af den økonomiske krise tendenserne mod en forstærket orientering mod arbejds- og præstationssammenhænge. Til gengæld må man så tilføje, om ikke også krisen *samtidig* forstærker den socialstatsadækvate »klient-mentalitet«, for så vidt som krisen har gjort et voksende antal mænd *faktisk* afhængige af socialstatsgarantierne (arbejdsløshedsunderstøttelse, forskellige former for bistandshjælp). Under alle omstændigheder har arbejdsløsheden jo pr. definition kastet dem ud af produktionssammenhænge og hjem i privatsfæren, endda sådan at det for ikke så få må betragtes som en permanent situation. Når dertil kommer al den energi, der er sat ind på at udvikle ordninger som efterløn, førtidspensionering osv., så kan man vel konkludere, at den økonomiske krise også *bidrager* til reproduktionssfærens voksende betydning for mandesituationen. Og i den sammenhæng er det værd at pointere fejlvurderingen i snakken om »en ny mand« som rent 60'erefænomen, der er anakronistisk i forhold til 70'ernes realiteter. Højkonjunkturen mulig-gjorde en frigørelse fra den arbejdsetik, som havde udgjort kernen i den traditionelle manderolle. Til gengæld kan man sige, at krisen i 70'erne med en særegen historiskdialektisk ironi også har aktualiseret behovet for udviklingen af »en ny mand«, forstået som en mand der er i stand til at gå i lediggang uden samtidig at gå i opløsning.

»Den nye mand« frigjort?

Nuvel, dette kan være tilstrækkeligt til at illustrere, at den økonomiske krise nok modificerer, men ikke ophæver det opbrud i det mandlige kønsrollemønster, som

fandt sted i løbet af 60'erne. Tendensen mod en afvikling af den traditionelle manderolle kan ikke betragtes som værende af forbigående karakter. Eller sagt positivt: mulighederne for udviklingen af »en ny mand« er materielt konsolideret i en lang række forhold af grundlæggende betydning for opretholdelsen af det højtudviklede kapitalistiske samfund.

Når det er sagt, må man til gengæld spørge, om dét giver grund til optimisme? Nogle af de forhold, vi har antydet, er bl.a. tænkt som et fingerpeg om, at ikke enhver snak om »en ny mand« peger i retning af lutter frigørelse. Under tiden snarere tværtimod. Og hvis »den nye mands« progressivitet er tvetydig, så kan de nævnte konsolideringer – tøj, kosmetik etc. – selvfølgelig heller ikke udlægges som lutter landvindinger. Omvendt ville det være tåbeligt, og politisk reaktionært, i en antikapitalistisk interesses navn at ignorere de materielt konsoliderede muligheder for udviklingen af en ny mandeidentitet, som den kapitalistiske udvikling har åbnet op for. Det drejer sig om – med Niels Ole Finnemanns ord – at »se kapitalen som en dobbelthed, der altid frembringer for den selv modsigelsesfulde krav og behov, og at denne modsigelsesfuldhed overhovedet er forudsætningen for, at vi kan bevæge os.« Behovet for »nye mænd« kan et langt stykke henad vejen betragtes som tendentielt kapitalaffirmativt og som led i nye integrations- og undertrykkelsesformer, men også som oprør mod den forkrøbling af vores menneskelige udfoldelsesmuligheder, som den sanselighedsfjendske kapitalistiske præstationstvang har påført os mænd. Og når nu krisen i 70'erne i visse henseender truer med at tilbagekalde nogle af de gode, nye behov og nye muligheder, som 60'erne gav os – ja så er opgaven at byde tilbagerullingstendenserne trods, at fastholde og tilegne os mulighederne *på vores egne betingelser*.

Det kræver altså en politisk bearbejdning, og det er Mandebevægelsens »umistelige fortjeneste«, at den – trods rungende tavshed fra venstrefløjspartiernes side – har insisteret på vigtigheden af denne bearbejdning. Når tavsheden en sjælden gang er blevet brudt, har det gerne – hvis vi ikke husker meget galt – været for at gøre indvendinger imod, at snakken i Mandebevægelsen ikke overskred privatsfæren. – Hvor radikalt, hvor historisk-materialistisk!

Som om det ikke også var dér, i privatsfæren, at problemerne i mandesituationen for alvor har gjort sig gældende, og som om det ikke også derfor var dér, de måtte mødes og bearbejdes kollektivt.

Dele af tematikken er mere udførligt behandlet i:
Steffen Kiselberg: Mændenes historie, Rhodos, København, 1979.
Helge Frank Jørgensen: Mandesituation og mandebevægelse under kapitalismen, Sociologisk Institut, København 1978.
Jerzy Jaglik: Manderollen, Sociologisk Institut, København, 1979.

Prokla

Zeitschrift für politische Ökonomie
und sozialistische Politik

38

Neustrukturierung
bürgerlicher Herrschaft?

Mit Beiträgen von:
Hajo Funke/Bodo Zeuner
Karl E. Lohmann
Kurt Hübner/Dick Moraal
Bernhard Blanke
Hans Kastendiek
Michele Salvati/
Giorgio Brosio

Außerdem:
Gerd Armanski über
Soldatenphantasien
und eine Kontroverse
Peter v. Oertzen/
Redaktion Prokla

Einzelheft
DM 9,-

im Abo
DM 8,-

Rotbuch
Verlag